

минологии. - М., 1976. - С. 152-159.

10. Преступность в городах и меры ее профилактики / Под ред. Д.Я. Афанасьева. - М., 1978. - С. 112.

11. Антонян Ю. М., Миньковский Г. М. Особенности характеристики специально- криминологических мер индивидуального предупреждения преступлений // Теоретические основы предупреждения преступности. - М., 1977.

С.В. Головкін*

КЛАСИФІКАЦІЯ ШАХРАЇВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИН ВІДНОСНО ВЛАСНОСТІ ОСІБ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Положення криміналістичної характеристики злочину повинні ґрунтуватися на емпіричній базі, накопичення якої дозволяє певним чином класифікувати, синтезувати, узагальнювати окремий тип особи злочинця. Адекватне визначення характеристики особи шахрая передбачає вирішення питань стосовно розуміння поняття "поведінка шахрая" саме у криміналістичному її розумінні. У вітчизняній криміналістичній науці склався усталений підхід, відповідно до якого криміналістична характеристика особи злочинця будується на суцільному описі соматичних, психофізичних, демографічних ознак особи, посилаючись на статистичні дані, отримані в рамках емпіричного матеріалу. Але, на наш погляд, потрібен підхід, який ґрунтується на описанні особи злочинця, виходячи з класифікаційних груп шахрайств, вчинених у різних сферах суспільних відносин.

Картина вчинення злочину у цих сферах нетотожна, різні риси окремих елементів його криміналістичної характеристики: сліди злочину, обстановка, знаряддя, предмет посягання, способи вчинення, особа самого злочинця, тощо.

* Доцент кафедри криміналістики Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка кандидат юридичних наук.

Шахраї, які вчиняють злочин відносно власності осіб, можуть бути класифіковані на кілька типів, залежно від сфери пристосування своїх здібностей:

1) Шахраї на ринку нерухомості або цінних паперів.

Злочини у сфері торгівельних операцій з нерухомістю мають інтелектуальний характер, поширюються стрімко та постійно набувають нових витончених форм. Вірно відзначає Т.А. Пазинич, що шахраї на ринку нерухомості не застосовують насильства, але воно може бути спровоковане після вчинення самого шахрайства відносно потерпілих, відповідно, можливе вчинення більш тяжких злочинів, що впливає на загальний рівень злочинності.¹ У свою чергу, складність сфери прикладення власних злочинних зусиль, необхідність використання значної кількості посадовців органів державної реєстрації, обліковість предмету шахрайства потребує вчинення шахрайських обробок у складі злочинних груп. Подібні групи утворюються шляхом добровільного поєднання зусиль самих шахраїв та посадових осіб відповідних державних, та комерційних структур.

Вивчення матеріалів судово-слідчої практики дає підстави стверджувати, що найбільш часто шахрайства відносно власності фізичних осіб, де предметом посягання виступає нерухомість, вчинюються загальнокримінальними групами корисливого спрямування. Для цих груп шахрайство є частиною базового, допоміжного або побічного елементів, неосновним видом злочинного промислу (поряд із вимаганнями, вбивствами, катуваннями, завданням тілесних ушкоджень). Для таких груп вчинення інших злочинів є скоріше виключенням з правил, ніж щоденною практикою.

Така шахрайська діяльність також відіграє велике криміналістичне значення для визначення напрямків розслідування. Знання схем обігу об'єктів нерухомості, постановки та зняття з обліку їх власників, документообігу, – допомагає встановити коло причетних до махінацій осіб та злочинні зв'язки між ними. Присутня значна різниця між індивідуальним та груповим варіантом шах-

¹ Пазинич Т.А. Криміналістична характеристика шахрайств та основні положення їх розслідування. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Х.: ХНУВС, 2006. – С. 81.

райства у розподілі ролей. Виконавцем шахрайської операції може бути особа, яка не наділена якостями шахрая (хитрість, акторська здібність, ситуаційна гнучкість, самовитримка, вміння викликати симпатії та довіру у потерпілих, тощо). Такі риси більш притаманні злочинцям – індивідуалам або лідерам злочинних груп. Помічниками шахраїв – інтелектуалів можуть бути боржники, друзі, маргінальні елементи, які за невелику винагороду або з особистих причин зголосилися допомогти у вчиненні певної дії, але реально не у змозі оцінювати ситуацію, що складається.

Особливий науковий та практичний інтерес представляє поведінка непрямих учасників протиправної події: нотаріусів, працівників бюро технічної інвентаризації, місцевих адміністрацій, житлово-експлуатаційних контор, ріелторів, агентів з нерухомості. Відомості про правовий режим відчуження об'єкту нерухомості, особливості цивільно-правової угоди дають можливість встановити притаманний механізм документообігу, перелік документів, коло посадових та інших осіб, причетних до угоди: свідків, навмисних чи ненавмисних пособників. Крім того, такий комплексний аналіз дозволить виявити сліди або відомості про документальну фальсифікацію, сліди злочинців.

2) "Вуличні" шахраї (питома вага осіб циганської національності). Шахраї цього типу вчинюють злочини у великих населених пунктах, переважно згуртовані у групи незалежно від статі, у складі яких можуть бути неповнолітні. Вони обирають певний спосіб вчинення злочину (жебраківання, гра в азартні ігри, гадання), відпрацьовують власні навички, розподіляють ролі у групі, репліки, власні "монолози" та поведінку під час вчинення злочину. Вони рідко змінюють схеми шахрайства, працюють за "накатаною" лінією.

Окремі способи шахраювання передбачають вчинення тільки у співучасті. З криміналістичних позицій діяльність організованих злочинних груп та рольові функції їх членів можна поділити на наступні категорії: а) організатори шахрайських операцій; б) активні учасники; в) другорядні учасники.

Організатори утворюють групу, розробляють злочинні комбінації, розподіляють ролі між співучасниками, підшуковують шляхи

збуту викраденого майна, керують діяльністю із створення структур для приховання протизаконної діяльності та маскуванню шахрайських дій відносно потерпілих. Активні учасники залучаються для допомоги організаторам, формального очолення комерційних шахрайських структур, створених для приховання протизаконної діяльності. Другорядні учасники виконують разові, незначні завдання активних учасників та керівників злочинних груп.

Вуличні шахраї об'єднуються у злочинні формування з єдиною метою – вчинення шахрайських дій відносно громадян. Нами також встановлено, що у вчиненні 151 злочину (60,4%) брала участь одна особа. Серед групових шахрайств переважають злочини, вчинені двома особами (73,4%), трьома – 9,8%. Таким чином, межі проблеми групового шахрайства, виходячи із досліджених нами матеріалів кримінальних справ кількісно окреслені майже кожним другим фактом та зводяться переважно до злочинної групи у складі 2 осіб.

До цієї групи слід віднести таку категорію осіб, які схильні до антисоціальної діяльності, виходячи з національної приналежності. Загальновідомо, що такими є представники ромських (циганських) общин. На це свого часу вказував один з засновників сучасної криміналістики Г.Грос¹. Шахрай, що вчиняє злочин проти особи у громадському місці, може мати статус "гастролера", який постійно курсує між різними населеними пунктами, негайно покидає місце вчинення злочину, тому важко його відшукати.

Розвитку кримінальних здібностей шахраїв даної категорії сприяють природні якості (спостережливість, здатність ризикувати, авантюризм, винахідливість, спритність рук, відсутність позитивних моральних орієнтацій) та постійний тренінг.

3) Шахраї, що спеціалізуються на репрезентації себе представниками державних, комунальних, соціальних служб, громадських організацій.

Судово-слідча практика щороку демонструє факти вчинення шахрайств із використання злочинцем статусу співробітника пра-

¹ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. - М.: ЛексЭст, 2002. - С. 465-466.

воохоронного, державного, громадського органу, комерційної структури (наприклад, працівник комунальних служб, карного розшуку МВС України, органів пенсійного забезпечення, комівояжер).

Даний тип злочинця має певні специфічні ознаки, що уособлюють його. Слід підкреслити, зазначена категорія шахраїв у минулому могла мати досвід роботи у відповідних структурах, або з урахуванням життєвого досвіду спостерігала за сутністю виконуваних функцій. Відповідно вона знається на термінології, документи - або товарообігу, порядку вирішення питань певного характеру, нормативно-правовій базі.

Нерідко шахраї удаються до статусу працівників комунальних служб, карного розшуку МВС України, органів пенсійного забезпечення. Типовим прикладом є шахрайські дії Д., мешканки м. Дрогобича, яка тривалий час представлялась інспектором газової служби, проникла у квартири пенсіонерів. Д. отримувала гроші за обіцянки сприяти за винагороду у отриманні пільг¹.

4) Побутові шахраї, що використовують близькі стосунки для реалізації злочинних задумів.

Для шахрайств у такому амплуа є всі передумови, оскільки потерпілий та злочинець знаходяться у близьких стосунках, обумовлених станом рідства, шлюбу, довірчих, дружніх стосунків. Відповідно, потерпілий, не дивлячись на власну прагматичність, не може підозрювати близьку особу у злочинних намірах, що дозволяє тривалий час знаходитися злочинцю поза підозрою. Побутові шахраї, на відміну, наприклад, від вуличних, можуть мати постійне місце проживання, роботи, навчання, позитивно характеризуватися у суспільстві. Разом з тим, притаманним є прагнення до легкої наживи, яке супроводжується егоїзмом, хитрістю, реакцією на зміни навколо. Оскільки потерпілий та злочинець контактують певний час, останній починає добре розумітися на психологічному стані жертви, використовувати її слабкості, викликати співчуття, жаль, бажання допомогти. Подібні навички та характеристики шахрая доцільно враховувати при обранні тактики слідчих дій.

¹ За матеріалами СУ УМВС України у Львівській області.

5) Посадові особи органів державної влади та управління.

Диспозиція ст. 190 КК України не передбачає у характеристиці суб'єкту злочину ознак спеціального суб'єкта. Але вітчизняна судово-слідча практика останнім часом зустрічається з тенденцією вчинення обманних дій посадовими особами. Відомо, що посадовими особами є особи, які постійно, тимчасово або за спеціальним повноваженням здійснюють функції представника влади або виконують організаційно-розпорядчі чи фінансово-адміністративні функції у державних органах, органах місцевого самоврядування; особи, що обіймають державні посади, встановлені Конституцією та законами України. Але службове положення може використовуватися не лише посадовцями, державними службовцями та особами, які здійснюють управлінські функції у комерційних та інших організаціях, але й іншими службовцями. Відповідно суб'єктом шахрайства визнається й особа – службовець комерційної та некомерційної структури, що не відносяться до числа посадовців.¹

У теорії адміністративного права службовець розглядається як особа, що обіймає певну посаду та за винагороду здійснює адміністративну діяльність, не створює безпосередньо матеріальних цінностей, але забезпечує умови виробництва, володіє певним предметом праці – інформацією, утворює, зберігає, передає, обробляє її.² В якості предмета шахрайства, вчиненого службовою особою, є майно, що не є за своєю природою ввіреном винному. Предметом може бути чуже для такого шахрая майно, що знаходиться в праві власності у потерпілого.

Використання службового положення розуміється у широкому та вузькому розумінні слова. В широкому – це використання значимості та авторитету посади, що обіймається, службових зв'язків, які виникли завдяки обійнятій посаді, знаходження у

¹ Корягина О.В., Годунов О.И. Использование лицом своего служебного положения как квалифицирующий признак хищения // Юридическая техника и проблемы дифференциации ответственности в уголовном праве и процессе. – Ярославль, 1999. – С. 51.

² Бахрах Д.Н. Административное право России: Учебник для вузов. – М.: Норма, 2000. – С. 98.

підпорядкуванні інших службовців. У вузькому розумінні - вчинення особою діяння в рамках службової компетенції, у сфері власних повноважень.

Нерідко шахраї є посадовими особами, які задля власного збагачення, з використанням службового положення, вводять у оману потерпілого, шляхом обіцянок виконати певні вигідні дії. Причому той передає своє майно з упевненістю, що воно виступає предметом хабара і завдяки якому сам шахрай виконуватиме дії, вигідні хабародавцю.

Саме особливості ознак вчинення шахрайств у різних сферах людської діяльності, у свою чергу, детермінують специфіку їх розслідування - висування версій, розв'язання слідчих ситуацій, виконання такого важливого тактичного завдання, як вивчення особи шахрая.

Р.В. Тарасенко*

СПЕЦІАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ, НЕОБХІДНІ ДЛЯ АНАЛІЗУ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ В СФЕРІ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНІСТІ

На всіх історичних етапах розвитку людського суспільства вчинялися крадіжки, пограбування, розбої, звалтування, вбивства та інші суміжні злочини, які традиційно прийнято зараховувати до категорії загальнокримінальних. Завжди існувало і те кримінальне середовище, яке скоювало ці злочини на непрофесійній чи професійній основі. В останньому випадку протиправна діяльність характеризується більш замаскованим характером, спостерігається певний рольовий розподіл, попередня підготовка та планування, цілеспрямований підбір об'єктів злочинних посягань, осмислений вибір способів вчинення протиправних дій та приховування або знищення слідів злочинної діяльності, озброєність і

* Старший викладач кафедри ІСТП ОВС Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, кандидат юридичних наук.